



Euskalerria edo Euskadi

“Berezko sorterri edo aberria da” (IV)

ERDI MENDEA.

Sarrera txiki bat egin bear dautsagu erdi mende oneri, emen sortu ta sendotu ziralako Europako jaurpide barriak, gaurko egunerarte etorri jakuzan erregetzazko antola barriekin.

Erdi mendea esaten jako: 476an Godoak Erromatarren Mendebaleko kaizertza ezereztu ebenetik, Turkoak 1.453an, Konstatinopla menperatu eben arteko aldiari.

Edo ta erromatarrak suntsitu ziranetik, 1.440-1.450 urte bitartean, irarkola⁽¹⁾, irarritzeko papera⁽²⁾, bolbora edo lerrautsa⁽³⁾, itsas orratza⁽⁴⁾, itsas ontzien oial mugikorraren asmaketak lortuta, Amerikaren agerketa ondorioz lurralde nagusi bietan asi ziran itsas billaketararte.

Bai, pizkunde⁽⁵⁾ edo ta Eleizak Luterotar Martinekin asita euki ebazan berrikuntzazko⁽⁶⁾ arazo aldiak deritson arte.

Erdi-mendeko Lenengo zati oneitan, erri edo leiñuzko sendi bakotzak, euren batzar nagusi bidez arnasa apur bat euki ebelako, lurralde bakotzaren jaurkintzazko antolamendu baten ezartzeko, areik eta mauritarrak VIII gizaldietan sartu eutzien urduritasunetik askatu arte.

Eta zelan eleiza katolikuak errege guztien gaiñetik, izan zan aolkularitzazko agintari nagusia.

Bigarren zatian ikusi daiguzan gaur arteko eguneraiño, zer gertatu dan gure gaurko lur, aize, ur eta gizaren nortasunezko askatasunaren eskubideakaz, ainbeste zentzungabeko nastetasunagaz agertu gindezan.

ELEIZA KATOLIKOAREN NAUSITASUNA.

Europako sartaldean, erromatarren kaizar agintarritza Vn gizaldian godoak ezereztu, eta ekialdeko kaizartza 1.453ko urtean Turkoak menperatuta, European besteen gai-ezean mundua betiko erromatar asmakizunean batzangotu ta katoliko alderdikidetzeko, Aita Santua bere ezuskortasun edo uts ezintasunezko siniskai izaera bidetik agertu zan buru, errege ta danon gaiñetik. Errigizarateak alkarganatu⁽⁷⁾ ta jendekuntzatzeko⁽⁸⁾ aolkularitzazko aginte nagusian.

Eta 325ean Nizeako eleiz batzarrean, norkerizko lapurkeriz asmatu zan katolikotasunaren aberrizko alderdikeri orren arau zentzuan iraun dauen Eu-

(1) Irarkola = imprenta. (2) Irarritzeko papera = papel para imprimir. (3) Lerrautsa = polvora. (4) Itsas-orratza = brujula. (5) Pizkunde = renacimiento. (6) Berrrikuntzazko = reforma. (7) Alkarganatu = mancomunar, coordinar, asociar, aliar, agrupar, (con)federar. (8) Jendekuntzatzeko = acción de civilizar, zibilizar.

ropako edesti guztia, iru baldintza oneikaz gaurko egunerarte:

- Aurrerakuntzazko Greziaren jakituria.
- Menperatzailletasunezko erromatar legeak.
- Eta munduko giza Katoliko aberkoi batzangozteko asmotan, alderdikeri orreitan ezartzen diran araukaz.

Txeberatuta geratu ziran baiña, eta zelango sare arteko baldintzakin irasita geratu ziran ziurtatzeko, leiñu edo erri errege jaun baktzari, euren kondairako aurkezpen labur bat eginda ulertuko dogu.

FRANTZIKO LURRALDEAREN LENENGO ERREGETZAK.

Frantziako lurraldea gaurko egunean, ekialdeko iparraldean Belgika, Luxenburgo ta Alemania. Ekialdean Alemania, Suiza ta Italia. Egoaldean lurrarteko itsasoa, Espania ta Bizkaiko itsas golkoagaitik mugatuta dago.

Frantziako lurraldeetan, naita irudizko errege oitura ori ariñautik etorri, Keltiar leiñuak izan ziran Kristoren aurretik, euren jaurkintzarako erregeak ipini ebezanak.

K.a. VIIn gizaldian Keltiarrak menpetu eben galiako lurraldea, lurrarteko itsasoa, Alpes, Rin ibaia,

Atlant itsasoa eta Auñamendi kateagaz mugatuta egoana, eta erromatarrek Alpes andiko lurraldeak esaten eutsoenai Zesarrek K.a. 58-51ko urtetan menperatuta, iru erri aldetan banandu ebana: Akitania, Keltika eta Belgika.

Keltiar franko leiñuak iparraldeko Loira ibaitik britaniako itsas ertzeraiño kokatu ziran, eta Klodobeo erregeak 481-511ko urte bitartean Merobinjioaren errege leiñua sortu ta euren alpertasun bidez maldaberan sartuta, mauritarren Europako zabal-kuntzari, euren etxe zain Karlos Martelek, Tours eta Poitiersen aurka urtenda 732ko urtean geratu ebazan, Europako katolikotasuna euren galzoritik askatuz.

Beren seme Pipino Laburrak, IIIIn Txilderiko merobinjio erregea bota eban agintaritzatik eta 751eko urtean Karolinjioaren errege leiñua irasi eban.

Karlomagno bere semea izan zan urrengo errege, eta Lonbardo ta Sajoitarrak menperatu ondoren, IIIIn Leon Aita santuak 800 urteko gabonetan Erromara deituta, Iparraldeko Itsasotik Ebro ibairaiño, eta mendebaleko Atlant Itsasotik ekialdean Txekoslobakiako Boemiaraiño Erromatar kaisarleri sakratuaren Inperator edo Augusto Kaizar Jaun, Erromako San Pedroren eleizan koroatu eban.





Karlomagno 814an il zanetik, karolinjitarren kaizertza ezeretuten asi zan, eta Berduneko itun edo egiunetik kaizertza iru zatitan bananduta agertu ondoren, Karlos Buru Soillak aginduten eban zati-tik urtengo eban, gaur ezagutzen dogun Frantziko lurraldea itxuratzen asiko zana.

ALEMANIAKO LURRALDEAREN LENENGO ERREGEAK.

Alemaniaiko lurraldean Keltiarren leiñu zarrenak Teutoiak eta Zinbriok izan ziran, eta K.a. 102-101eko urte inguruan, Kaio Mario erromatar gudal nagusiagaitik azpiratuta, aleman, franko, lonbardo, bisigodo ta ostrogodoak Rin, Elba ibaiak eta Italia-ko iparraldeko lurraldeetan kokatuta geratu ziran.

Karlomagnok kaizartza aundi bat antolatu eban, K.o. 814an il zanean baiña, bere iru bir seme edo billobaren artean banaduta geratu zan.

Feudo Jaun anaien arteko borroka bidetik makal agertuta, indarrez normando, eslabo eta majiarestarrak sartu jakiezan.

K.o. 962an lurralde orreitan I Oton aundia errege zala, XIIIn Juan Aita Santuak, Europaren erdi aldea, Italiako lurraldearen iru zatitik bi eta Frantziaren ekialdeko erromatar kaizar sakratua izendatu ondoren, kaizar eta Aita Santuaren zein aginte geiago euki ebenagaitik asarratuta, 963an Otonek, XIIIn Juan Aita santua bere jaraulkitik kendu eban, eta VIIIIn Leon Aita Santua ezarri.

ERDI UGARTE EDO PENINSULA ONEN LURRALDEAN, LEENENGO ERREGEAK.

Neanderthal eta gero Kromañon euskaldunak izan ziran erdi ugarte onetan lenengoz bizi ziranak.

Gero ekialdetik etorritako kamita leiñu (?) edo iberotarrak sartu ziran egoaldetik.

Eta denbora gitxi barru iparraldeko Auñamendi mendikate artetik keltarrak sartu ziran, bien artean Keltiberiaren erria osotuta.

Erdi ugarte edo peninsula onen egoaldean Euskal leiñuak aienatu ziran ?.

Neure zalantzak daukadaz. Euskerazaintzako batzar baten Bizente Latiegik aurkeztu ebalako ikertzaille gazte batzuk aurkituta, arrian idatzitako esaera batzuk, keltiar izkuntzan baiño, euskeraz irakurten ziranak.

Euskaldunak keltiar menpean bizi ete giñan ?.

Ez dot uste, euren giza barrenean askatasunaren eritzikoak ziralako.

K.a. XIIIn gizaldean fenizioak etorri ziran, Kadizen, Gadirreko saltokia irasita⁽¹⁾, gero Malaka⁽²⁾, Hispali⁽³⁾ eta abar.

K.a. VIIn gizaldian Griegoak agertu ziran, eta auek be Emporion⁽⁴⁾, Rhode⁽⁵⁾, Dianion⁽⁶⁾, eta abar saltokiko uriak irasita.

Laster asi ziran borrokan feniziarrakin, eta K.a. 530ean kartangokoak fenizitarrai laguntzen etorritan lurralde aundiakin jabetu ziran, baiña K.a. IIIIn gizaldian guztiz kanporatu ebezan erdi ugarteko lurraldeetatik.

K.a. 238an Amilkar Barka kartangotarra etorri zan ostera, eta Afrikako iparraldean erromatarrengaitik Zamako borrokan il eta euren indarrak azpiratuta kanporatu ebazan.

Amilkar Barkari emoten jako Barzinoren⁽⁷⁾ sorraldia.

Amilkar Barkaren suin Asdrubal eta bere seme Anibalek ostera agertuta, Tajo ibai ta Ebroraiño-ko lurraldeakin jabetu ziran, eta auek Saguntoko uria ezereztu ebenean asiera emon jakon K.a. 218-202ko urte bitartean bigarren Guda Punikari erromatarren aurka, eta onek jabetu eta kartagotarrak kanporatuta, asi zan erromatarren menpeko aldia.

Erromatarrek erdi ugarte onen iparraldetik euskaldunak menperatzen ibili ta ikusi ondoren Euskalerrriaren lurraldeko leiñu gizarteak zelango gogortasunagaz aurre egiten eutsen.



(1) Gadir = Kadiz, Europakko lenengo uria dala esaten jako. (2) Malaka = Malaga. (3) Hispali = Sevilla. (4) Emporion = Ampurias. (5) Rhode = Rosas. (6) Dianion = Denia. (7) Barzino = Barcelona.



Eta Euskal leiñuak be oartuta, bide orretatik iraun ezkeru euren euskal senditasunaren izaera galzorian ipinten eballa, erromatarrek euren indar nagusiekin ez zirala geratuko euren garaipena lortu arte, erromatarren gudalozteetan lerrokatu ziran. Euren zintzotasunagaitik ardura aundiko aginteak artuta Kaizarren zaintza inguruan.

Ez zan gertatu bardiña kantabro ta Asturiasekoakin, ta azpiratuta geratu ziran guztiz K.a. 19n urtean.

Eta erromatarren azpikaritzan, latin eta euskeraren bitartean sortu ziran Asturiasen bable, Burgos, Araba eta kantabria bitartean gaztelera, Ebro ibaiaren egoaldeko ibarrean eta Aragoiko iparralde bitartean gaur katalan esaten jakien latin kumeak, Europaren iparraldeko lurretan bardin sortu zan antzera.

K.o. 409an Auñamendiko mendi kateetatik Suebo, Bandalo ta Alanoak sartuta, erromatar agintariek bisigodoak eskatu eutsoen laguntza, eta aukeratu Ataulfo ta bere ondorengoak izan ziranagaitik Sueboak azpiratuta, Bandalo ta Alanoak bota ebezan, eta 477an erromako jaurkintzaren jabetasunagaz egin

ziran, askeneko erromatar kaizerra bere errege aulkitik bota ebenean.

Bisigodoek Frantziko lurraldeetan agintaritzan galduten joanda, Leobijildo Toledon kokatu eben bere jaurkintzaren errege aulkia, eta lurrarteko itsas jaurkintzan Bizanziok euki eban agintaritzari egoaldeko lur geienak kenduta eta Sueboak azpiratuta, arrianismo erlijioa gura eben ezarri, eta naita bere seme Ermenejilo katolikoa il arren, ez eben lortu erlijiozko batasunik, areik eta bere seme I Rekaredok 589an Toledoko eleiz batzarrean lortu arte.

711n mauritarrak agertu ziran eta bisigodoak azpiratuz ta 1.492rarte erdi ugarte au euren agindupean egonda, 718an Kobadongako borroka ostetik Pelayok, Asturiaseko Kangas de Onisen sortuko eban aldi berriko lenengo erregetza, gero I Alfonsorekin iraungo ebana.

Atutxatar Paul
Zornotzan 2.011n, Zezeilla edo Otsaillaren 7an